

Gierzwaluwen in Noordwijk-Binnen 1993

Hein Verkade

Na een eerste poging in 1992 om enig inzicht te krijgen in de omvang van de Noordwijkse gierzwaluwpopulatie, ben ik dit jaar op pad gegaan met het doel een meer compleet beeld te krijgen. Daarnaast wilde ik meer gegevens over de reeds bekende kolonies verwerven. Een extra stimulans vormde het verzoek van SOVON om in 1993 zoveel mogelijk gegevens over nestplaatsen en panden waarin Gierzwaluwen broeden te verzamelen.

Methode

Net als in 1992 ben ik per fiets en lopend zowel 's mor-

gens (ca. 7.30 uur) als 's avonds rond zonsondergang langs de door Gierzwaluwen bewoonde panden gegaan en heb daar de invliegende vogels geteld. Vogels die alleen op een holte aanvlogen en half naar binnen gingen ter inspectie zijn niet meegeteld, evenmin als de vogels die op dakpannen, of tegen muren gingen zitten. Van een aantal daken zijn vooraf schematische tekeningen gemaakt met het doel de invliegende vogels daarop in te tekenen. Hierdoor is het mogelijk nestholtes die dicht bij elkaar liggen te onderscheiden en de invliegfrequentie aan te geven.

Slechts in de periode van 1 juni tot eind juli zijn de invliegende vogels geteld. De maand mei kan goed ge-

bruikt worden om kolonies op te sporen. Tellen is dan echter onbetrouwbaar omdat veel (vooral jonge) vogels die nog niet broeden op zoek zijn naar een geschikte nestholte, deze inspecteren en naar binnen gaan.

Door laagvliegende groepjes te volgen, werden nieuwe kolonies ontdekt. Ook werden deze groepjes gebruikt voor de totaalschatting per kolonie.

Het veelal slechte weer in juni en juli had tot gevolg dat veel meer tijd aan het tellen moest worden besteed dan vooraf vermoed.

Resultaten

Aantal broedparen in 1992 en 1993

Mede dankzij de reeds aanwezige kennis kan een redelijk overzicht van de gierzwaluwpopulatie in Noordwijk-Binnen gegeven worden. Minimaal 60 panden blijken aan één of meer paren onderdak te bieden. Al deze panden staan in het centrum van het dorp en in de oudere wijken daar direct omheen. Enkele fietstochten door de nieuwbouwwijken Boerenburg, Grashoek, Middengebied en Vinkeveld leverden niets op. Dit wil nog niet zeggen dat nieuwe gebouwen geen Gierzwaluwen kunnen huisvesten. Van de vier gierzwaluw-neststenen welke in 1986 in het nieuwe raadhuis zijn ingemetseld is er minstens één dit jaar bewoond geweest.

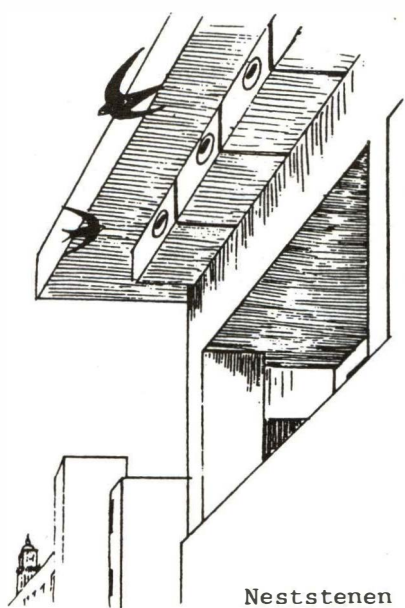
In 1992 zijn bij 42 panden totaal 119 verschillende invliegaten van Gierzwaluwen vastgesteld. Het totaal aantal paren kwam toen uit op 235 door het meetellen van rondvliegende vogels. Vergelijking met 1993 doet vermoeden dat de gehele populatie in Noordwijk-Binnen iets achteruit gegaan is. Hierbij kunnen echter enkele kanttekeningen gemaakt worden.

Ten eerste verschillen de schattingen per straat onderling. Dit zou te maken kunnen hebben met veranderingen in de bebouwing waardoor kolonies of paren zich verplaatst kunnen hebben naar andere straten. Dit lijkt niet erg voor de hand liggend daar aan de panden welke door Gierzwaluwen bewoond zijn, nauwelijks of geen wijzigingen hebben plaats gevonden.

	aantal	aantal	schatting	schatting
Straat	bewoonde	bewoonde	aantal	aantal
	panden	nestholtes	paren 1992	paren 1993
Bronckhorststraat	6	45	57	70
Pickéstraat	7	26	38	42
Voorstraat	9	12	16	22
Douzastraat	4	11	16	17
Vinkenlaan	6	11	15	22
Zeestraat	2	12	14	8
Scheveningsestraat	2	10	11	6
Offemweg	5	7	11	11
Molenstraat	2	3	8	4
IJmuidersstraat	3	6	7	8
Kerkstraat	2	5	5	5

Achterzeeweg	2	5	5	2
v.Limburg Stirumstraat	2	2	2	3
Sint Jeroensweg	2	2	2	2
Zandvoortsestraat	2	2	2	-
Jacob Juchstraat	1	1	2	-
Egmonderstraat	1	1	2	-
Heilige Geestweg	1	1	1	2
Hogeweg	1	1	1	1
overige	?	?	5	10
Totaal	60	163	220	235

Vermoedelijk is het schatten van het aantal broedparen per pand en per straat moeilijker dan verwacht. Zo heb ik vanuit 2 hoge waarnemingspunten kunnen zien dat vogels uit kleinere kolonies regelmatig naar de dichtbezette kerngebieden (o.a. Bronckhorststraat en Pickéstraat) vliegen en vele 'rondjes' met de groepen daar meevliegen. Het gevolg is dat deze kerngebieden gemakkelijk overschat worden.

Neststenen

Ten tweede was de kennis van de broedplaatsen in 1992 veel geringer waardoor er meer geschat moest worden. Schatten was in dat jaar ook aantrekkelijker dan tellen, omdat door het vele mooie weer de vliegactiviteit rond de kolonies groter was. Die hogere activiteit zorgde waarschijnlijk ook voor een grotere uitwisseling tussen de verschillende groepen vogels, met als gevolg onzuivere schattingen. Over voor- of achteruitgang durf ik dan ook geen uitspraak te doen. Als die er al is, zal de verandering zeker niet opvallend groot zijn.

Plaats van de nestholtes

Nestholtes kunnen op veel verschillende plaatsen en hoogten in een pand worden aangetroffen. Enkele paren hebben hun nest op slechts 2,5-3 meter van de grond terwijl anderen op 10-15 meter hoogte broeden. Verreweg de meeste nesten worden via openingen bij dakpannen bereikt (138 = 84,7%).

Plaats van nestholte	aantal	%
dakpanrand (onder) incl.hoekpan	36	22,1
nokpan en zijkant zijpan	2	1,2
mansarderandpan (knik)	14	8,6
dakpan	86	52,8
boeiboord	1	0,6
dakkapelrand	3	1,9
achter dakgoot	11	6,7
in muurgat	10	6,1
totaal	163	100,0

De knik in de zogenoemde mansarde-daken staat bekend als een geliefde nestplaats, dit vanwege de grote kieren onder de pannen en de eenvoudige bereikbaarheid voor Gierzwaluwen.

Van de 60 bewoonde panden in Noordwijk-Binnen zijn er 17 met een geknikt dak. Totaal 30 nestholtes zijn in deze panden vastgesteld.

nestingang in geknikte daken	aantal	%
boven de knik (minder steile deel)	9	30
in de knik	14	46,7
onder de knik (steile deel)	7	23,3
totaal	30	100,0

Ondanks het feit dat het over een gering aantal waarnemingen gaat is het opvallend dat nog niet eens de helft van het aantal paren de ingang van het nest in de knik heeft. Zeker zo opmerkelijk is het grotere aantal nestholtes in het minder steile dan in het steile gedeelte van dit type dak.

Van de overige daken lijken die met een steilere helling iets de voorkeur te genieten boven daken met een minder steile helling. Opmerkelijk is wel dat het pand met de grootste kolonie, een schuur in de Pickéstraat, juist een van de meest vlakke daken heeft.

Tijdens het inventariseren is het tevens opgevallen dat nogal wat geknikte daken, voorzien van oude holle pannen en veel grote kieren, niet bewoond zijn door Gierzwaluwen. Dit terwijl het vrijstaande panden zijn en direct naast een door Gierzwaluwen bewoond 'gevoon' dak staan.

Type dakpan

Eerder is vermeld dat de meeste nestholtes zich onder dakpannen bevinden. In de loop der tijden zijn vele typen dakpannen op de markt gekomen. Algemeen voorkomende typen in Noordwijk zijn de oude holle pan, de verbeterde holle pan, de opnieuw verbeterde holle pan, de tuile de nord, de kruispan en de sneldekker. De overige modellen zijn sporadisch toegepast. Verdelen wij nu de ingangen van de nestholtes naar het type pan waaronder zij liggen dan blijkt de oude holle pan duidelijk favoriet te zijn.

Type dakpan	aantal nest holtes	%
oude holle pan	121	87,6
verbeterde holle pan	12	8,7
opnieuw verbeterde holle pan	3	2,2
tuile de nord	0	0
kruispan	0	0
sneldekker	2	1,5
overige	0	0
totaal	138	100,0

De ongelijkmatige vorm van de oude holle pan zorgt voor vele kieren en spleten welke door de Gierzwaluwen gebruikt kunnen worden. Openingen tussen náást elkaar liggende pannen (verticale spleten) blijken vaker gebruikt te worden dan die tussen bóven elkaar liggende pannen (horizontale spleten).

Daarnaast maakt het feit dat oude holle pannen vooral bij oudere panden zijn toegepast de kans groter dat door verzakkingen in het dak nog grotere openingen tussen pannen zijn ontstaan. Bovendien zijn hier meer scheefgezakte en kapotte pannen aanwezig.

Alle andere typen pannen sluiten veel beter op elkaar aan en bieden bij een vrij nieuw dak nauwelijks mogelijkheden voor Gierzwaluwen om binnen te komen.

Windrichting ingang nestholtes

Daar bij verschillende panden meerdere dakvlakken en muurzijden bewoond zijn, is ook op die manier een onderverdeling te maken. Van de 60 panden met bewoonde nesten worden 75 verschillende zijden bewoond door één of meer paren. Kijken we naar de windrichting waarnaar die zijden gekeerd zijn dan komt de volgende verdeling te voorschijn:

windrichting	dakvlak muurzijde	aantal
noord	22	29,3
oost	21	28
zuid	15	20
west	17	22,7
totaal	75	100,0

Windrichting noord betekent hier: gericht tussen noordwest en noordoost enz.

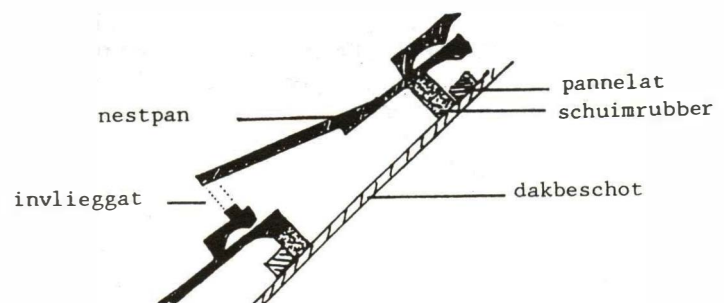
Een voorkeur voor een windrichting lijkt bij de keuze voor een nestholte niet direct duidelijk. Vergelijken we het aantal nestholtes met de windrichting, dan komt het volgende beeld naar voren:

windrichting nestholte	aantal	%
noord	37	22,7
oost	64	39,3
zuid	33	20,2
west	29	17,8
totaal	163	100,0

Uit de tabel blijkt dat het gemiddeld aantal nestholtes aan de oostzijde van de panden hoger is dan aan de andere zijden. Aan de hand van een voorbeeld wil ik aangeven dat de oostzijde licht favoriet lijkt bij Gierzwaluwen.

Bij twee grote kolonies is de oostzijde van het pand redelijk vergelijkbaar met de westzijde. Het type dakpan, helling en conditie van het dak zijn identiek. De aanvliegroute is bij de ene kolonie wat gemakkelijker aan de westzijde en bij de andere aan de oostzijde. Toch is het aantal nestholtes aan de westzijde totaal 3 en aan de oostzijde 29.

Uit het bovenstaande zou geconcludeerd kunnen worden dat het zo moderne calculeren en tabelliseren hoofddoel van de tijdroevende inventarisatie is geweest. Nee, de drijfveren waren de nieuwsgierigheid naar het wel en wee van een dichtbij maar toch zo ver van de mensen staande vogel, en de bijzondere ervaring van vogelonderzoek in het dorp.

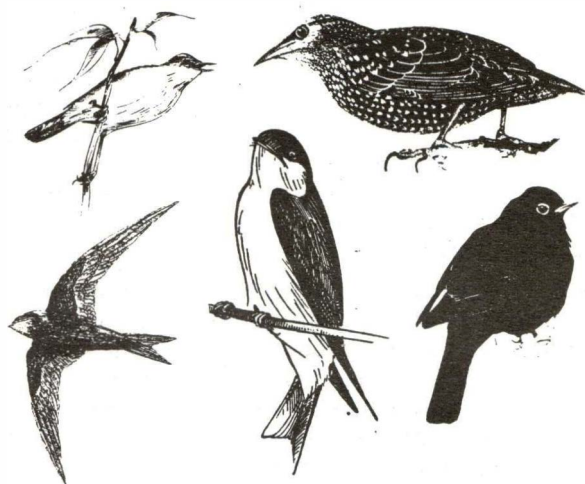

Een nestpan voor Gierzwaluwen, zij aanzicht

Bijzondere ervaring

Eerst iets over vogels kijken in het dorp. Zo rond zons- ondergang een uur stilstaan met een stapel papieren en turend naar daken (zonder verrekijker!) leidt heel gemakkelijk tot een praatje met bewoners en met wandelaars die nog even een 'ommetje' maken. Hoewel zeer verschillend van aard, kunnen al die confrontaties positief, gezellig en informatief genoemd worden. Vaak zijn allerlei soorten vogels onderwerp

van gesprek, waarbij al snel blijkt, dat een algemene veldgids tot de standaarduitrusting dient te behoren. Onbekendheid met Gierzwaluwen en verwarring met Boeren- en Huiszwaluwen blijken veel voor te komen, maar ook talloze andere soorten passereren regelmatig de revue. Wijzend op de zwarte silhouetten in de lucht deed een man opmerken dat zo'n vogel de avond ervoor op zijn schoorsteen zat te zingen als een Nachtegaal. Op de uitleg dat het zeer waarschijnlijk een zingende Merel betrof knikte mevrouw bevestigend, "ik zei toch al dat het een soort Spreeuw was". De veelvuldige verwarring met vooral Huiszwaluwen bracht drie voormalige kolonies in het oude dorp van deze soort boven water. Al vele jaren broedt geen enkel paar Huiszwaluwen meer in de bebouwde kom van Noordwijk-Binnen. Ja zelfs een voormalige kolonie Oeverzwaluwen in een zanddepot langs het Westeinde richting Noordwijkerhout kwam boven tafel. Het was in de jaren dertig en het betrof enkele tiental-

len paren!

Regelmatig namen de gesprekken een andere wending, waarbij de onderwerpen milieu en dorpspolitiek favoriet waren. Meermalen kostte het moeite om tijdens de discussie de snel invliegende Gierzwaluwen waar te nemen en te noteren.

De kennis over inwonende Gierzwaluwen blijkt bij bewoners van de panden zeer verschillend te zijn.

Sommigen zijn uitstekend op de hoogte en kunnen zelfs vertellen vanaf welk jaar de vogels daar broeden en soms zelfs hoeveel paartjes het ongeveer betreft. Anderen hebben er geen idee van dat er meer dan tien paar Gierzwaluwen onder hun dak broeden. Soms blijkt het nieuws een geruststelling te zijn. Het zijn dus maar zwaluwen en geen muizen die ze onder het dak horen!

Een verzoek om vanuit een tuin, vanaf een balkon, en zelfs vanuit een dakkapel in de slaapkamer naar een anders onzichtbaar dak te spieden is altijd gehonoreerd. Soms werd koffie aangeboden omdat het zulk guur weer was.

Het idee van vroeger dat vogelaars eigenlijk een soort smeizers en gluurders zijn lijkt echt tot het verleden te behoren.

Ook het gedrag van de Gierzwaluwen zelf was een motor die het onderzoek telkens weer voortstuwde.

Enkele hoogtepunten wil ik graag vermelden.

Begin juni vloog een Gierzwaluw onder de pannenrand van een dak in de Bronckhorststraat. Even later brak een groot tumult onder de pannen uit. Met veel gekrijs en geklapper rolden even later twee vogels al vechtend in de dakgoot. Zonder elkaar enige rust te gunnen, bewogen zij zich tien minuten lang over een lengte van zo'n vier meter door de goot. Het krijsen hield daarbij aan en veelvuldig hingen koppen en vleugels over de rand van de goot. Plotseling vlogen beide vogels direct na elkaar weg en keerde één van hen kort daarna in de nestholte terug waarna de rust terugkeerde.

Kennelijk had de bewoner een indringer van zich afgeschud.

Juist van deze nestholte kreeg ik in de loop van het seizoen het idee dat er iets bijzonders mee aan de hand was. Deze nestholte werd vele malen vaker door Gierzwaluwen bezocht dan alle andere bewoonde holtes van het dak. Een verklaring hiervoor is wellicht dat deze ingang door meerdere paartjes gebruikt werd. Hetzelfde dak kende nog een bijzonderheid. Na een aantal malen posten werd duidelijk dat één vogelpaar steeds eenzelfde ingang, maar consequent een andere uitgang gebruikte.

Bij een pand in de Vinkenlaan probeerde een Gierzwaluw een holte in de knik van het dak binnen te gaan. Een Kauw reageerde direct op het gebeuren, streek neer op de pannen boven de knik, greep de half verdwenen vogel bij zijn vleugelpunt en trok er met volle kracht aan. Deze situatie bleef enkele minuten bestaan, waarna de Kauw losliet en verdween. Andere Gierzwaluwen leken in het geheel geen aandacht te hebben voor het gebeuren.

Dergelijke reacties waren wel te bespeuren toen een Sperwer boven de Bronckhorststraat met succes een Gierzwaluw bemachtigde. De overige vogels reagerden direct door dicht bij de roofvogel te vliegen en een specifiek zacht geluid 'tjuu-tjuu' ten gehore te brengen. Dit geluid wijkt sterk af van het normale 'gierende' geluid.

Wanneer het plotseling flink gaat regenen reageren de meeste Gierzwaluwen door zo snel mogelijk de nestholtes binnen te vliegen. Binnen een minuut kunnen zo enkele tientallen vogels invliegen terwijl kort ervoor geen vogel rond de kolonie te bespeuren viel. Ditzelfde fenomeen vindt plaats aan het eind van het broedseizoen. Wanneer het in de laatste dagen van juli mooi weer is vliegen 's avonds laat grote groepen vogels luid schreeuwend in dichte groepen hoog boven de kolonie achter elkaar aan. Veel jonge vogels hebben dan reeds het nest verlaten. Als het bijna donker is vliegen ineens met grote snelheid veel vogels rechtstreeks de verschillende nestholtes binnen. Voor zover waarneembaar vlogen bij alle toen bekende nestholtes één of twee vogels naar binnen waarna het direct stil werd. Waarschijnlijk waren in veel nestholtes geen jongen meer aanwezig, maar werden deze nog wel als slaapplek gebruikt.

Nog meer ervaringen beschrijven zou te ver voeren. Het bestuderen van Gierzwaluwen zal ik in de toekomst zeker voortzetten. Enige beperkingen moet ik mijzelf dan wel opleggen want er gaat meer tijd in gierzwaluwenonderzoek zitten dan ik van te voren gedacht had.